

Andrzej Wawryniuk

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie (Polska)

ORCID: 0000-0002-2555-1488

**Akty prawne w zakresie cła granicznego i ich rola
w ochronie bezpieczeństwa ekonomicznego
Rzeczypospolitej Polski w latach 1919-1924
(próba analizy problemu)**

**Legal Acts in the Field of Border Customs and their Role
in Economic Security of the Republic of Poland
in the Years 1919-1924
(an attempt to analyze the problem)**

Abstrakt

Jednym z podstawowych instrumentów chroniących państwa są cła. Mają one do spełnienia wielorakie funkcje, z których niewątpliwie najważniejszą jest funkcja ekonomiczna. Po I wojnie światowej, a więc w początkowym okresie istnienia Rzeczypospolitej Polskiej powoływano różne formacje celne, które oprócz nakładanych i pobieranych ceł miały także zabezpieczać granice państwa przed przenikaniem wrogich dla niej elementów, w tym uzbrojonych grup dywersyjnych, przerzutów uzbrojenia, broniąc tym samym bezpieczeństwa obywateli i jednocześnie dostarczając do budżetu państwa znaczącego dopływ środków płatniczych. W artykule ukazano chronologię tworzenia się polskiego systemu celnego w latach 1919-1924, poczynając od krótkotrwałych i nielicznych form ochrony celnej, aż do stabilnych zabezpieczeń granicznych, powołanie Korpusu Ochrony Granicy w 1924 r.

Słowa kluczowe: *cło, taryfa celna, granica, bezpieczeństwo.*

Abstract

One of the basic instruments to protect countries is custom duty. Tariffs have multiple functions to perform, the most important of which is undoubtedly the economic function. After World War I, i.e. in the initial period of the existence of the Republic of Poland, various customs offices were established, which, in addition to the imposed and collected duties, were also to protect the Country's borders against the penetration of hostile elements, including armed diversionary groups, arms transfers, thus defending the safety of citizens and at the same time provide the state budget with a significant inflow of means of payment. The article presents the chronology of the formation of the Polish custom duty system in 1919-1924, ranging from rare and short-term forms of customs protection, to stable border security, and the establishment of the Border Protection Corps in 1924.

Key words: *customs, custom tariff, border, security.*

Jednym z istotnych rozważań teoretycznych w artykule jest zdefiniowanie pojęcia „granica państwa” oraz jej ekonomiczna ochrona. Analizując dotychczas występujące definicje (wyjaśnienia) wydaje się, że na potrzeby niniejszego artykułu najbardziej trafną z nich opracował Zbigniew Rykiel który uważa, że granica wyznacza zasięg zwierzchnictwa państwowego. (Rykiel, 2006, s. 118) Rytel podaje jego istotę jako „odseparowanie suwerenności danego państwa od suwerenności sąsiadów”. (Rykiel, 2006, s. 119) Według autora artykułu suwerenności, również ekonomiczna, chroni także budżety państwowe sąsiadów i jego podstawy, a tym samym zapewnia ochronę własnego rynku i ekonomiczny byt narodów. Jest przy tym oczywiste, że występują także inne granice np. historyczne, etniczne, geograficzne, narodowościowe, ekonomiczne itp. Na potrzeby niniejszego artykułu ograniczono się jedynie do granicy politycznej i jej ochrony wprowadzając różnego rodzaju cła.

W artykule analizie poddano przede wszystkim publikowane akty prawne dotyczące tej tematyki z lat 1919-1924, a więc okresu tworzenia się różnorodnej administracji państwowej, w tym celnej, w miejsce prawa poszczególnych zaborców. Dokonano również krótkiego rysu historycznego celnej ochrony Rzeczypospolitej Polskiej.

Ważny jest również skrajny rok powyższego czasokresu, ponieważ wówczas powołany został Korpus Ochrony Pogranicza, zabezpieczający do 1939 r. wschodnie rubieże państwa polskiego. Polska Administracja Celna w 2022 r. obchodzi 102 rocznicę powołania. Jej początki sięgają 1918, kiedy to wydany został Statut Organizacyjny i Regulamin Służbowy Straży Skarbowej. Jej funkcjonariusze mieli dokonywać kontroli zarówno ruchu oso-

bowego jak i towarowego, wystawiając m.in. patrole, zwiady, czy tzw. czaty wzdłuż granicy oraz w pasie granicznym. (Węgiel, 2019, s. 4)

W 1919 r. jej zręby tworzyły wydzielone jednostki wojskowe, które w początkowym okresie liczyły zaledwie 500 strażników, co wobec znaczącej długości granic nie stanowiło dostatecznej ochrony przed wszelkimi rodzajami przestępstwami granicznymi, w tym celnymi. Po kilku nieudanych próbach tworzenia celnej ochrony rubieży Rzeczypospolitej, w 1921 r. powołano Baony Celne, które istniały tylko do 1922 r. (Węgiel, 2009, s. 3), a więc były również traktowane jako rozwiązanie tymczasowe. (Ochal, 2019, s. 26)

Należy jednak podkreślić, że funkcjonariusze tej formacji współpracowali z wojskowymi przedstawicielami Mieszanej Komisji Granicznej, która wyznaczała przebieg linii granicznej w terenie. Współpraca ta polegała na zbieraniu informacji wojskowych (operacyjno-taktycznych). Ponadto Baony Celne ochraniały granicę państwową, którą przed jej przekazaniem delimitowali m.in. pracownicy Polskiej Delegacji Mieszanej Komisji Granicznej. (Wawryniuk, 2017, s. 185) Ocena działania Batalionów Celnych była jednak negatywna. Z meldunków Oddziału II Sztabu Generalnego wynika, że akcję likwidacji band miano przeprowadzić wspólnie z policją, z wykorzystaniem konfidentów, ale bez udziału żołnierzy baonów celnych *gdyż żołnierze tychże są zbyt zdemoralizowani i są bardzo zżyci z miejscową ludnością, co ogromnie ujemnie wpływa na obsadzenie i czujne pilnowanie granicy, tym bardziej, że bolszewicy próbują przy pomocy swych ludzi pozyskać zaufanie żołnierzy i odwrócić ich czujność i uwagę od granicy.* (CAW, sygn. VIII.804.21.64)

Po wytyczeniu granicy państwowej od 14 maja 1923 r. strzegła ją Policja Państwowa z Żandarmerią Wojskową. W tym celu zorganizowano 97 kompanii granicznych i 594 posterunki. Zbudowano też 156 strażnic. (Bereza, Szczepański, 2014, s. 18) Najdłuższą istniejącą formacją zajmującą się celną ochroną granic była Straż Celna (SC), wprowadzona w miejsce Baonów Celnych, która istniała do 1928 r. (Ochal, 2019, s. 34) Struktury SC były tworzone w oparciu o istniejące Bataliony Celne. Po sformowaniu Straży Celnej stanowiła ona istotne zabezpieczenie granic RP przed przemytem ludzi, broni, zwierząt, roślin, nasion, wyrobów akcyzowych i innych zakazanych prawem artykułów, czy przedmiotów. W 1925 r. w skład nowych struktur wchodziły 24 inspektoraty, około 140 komisariatów, w których pracowało 7 tys. Funkcjonariuszy. (Grobelski, 2012-2013, s. 255)

W marcu 1928 r. dokonano kolejnej reorganizacji polegającej na przekształceniu Straży Celnej w Straż Graniczną (SG). Ukazało się w tej sprawie rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 22 marca 1928 r., w którym zapisano, że: Straż Graniczna jest powołana do ochrony gra-

nic państwa, a w szczególności do ich ochrony celnej. Powyższy akt prawny określał obowiązki ustawowe SG, do których należały m.in.: blokowanie i zapobieganie nielegalnemu towarowemu i osobowemu również na wodach granicznych; śledzenie i ujawnianie przemytnictwa; pełnienie w placówkach służby wartowniczej, konwojowej zatrzymanych, strzeżenie nienaruszalności wszelkich znaków i urządzeń granicznych; współdziałanie innymi organami władzy przy wykonywaniu zarządzeń, mających na celu bezpieczeństwo publiczne, oraz zapobieganie ewentualnym szkodom, zagrażającym interesowi publicznemu; ponadto funkcjonariusze byli zobowiązani do współdziałania z organami wojska w zakresie obrony państwa. (Dz. U. 1928, 37, 349)

Pierwszy akt prawny w sprawie organizacji systemu celnego w II RP został uchwalony przez Sejm 31 lipca 1919 r. To właśnie wówczas przyjęta została Ustawa o tymczasowej organizacji władz państwowych, w tym urzędów skarbowych. (Dz. U. 1919, 65, 391) W jej artykule 2 zapisano, że zarząd skarbowy w poszczególnych częściach obszaru państwowego sprawują między innymi odrębne urzędy celne, (Dz. U. 1919, 65, 391) Powyższa ustawa dała możliwość utworzenia władzy skarbowej. Zdecydowano także o dwuinstancyjnej organizacji celnej – urzędach celnych i dyrekcji ceł. W tym okresie władze działając pod presją czasu już 1 sierpnia 1919 r. podjęły decyzję o utworzeniu pierwszego urzędu celnego. (Wawryniuk, 2018, s. 139) Granica wschodnia Polski kompetencyjnie przydzielona została trzem Dyrekcjom Ceł. Największa z nich, w Warszawie, która sprawowała nadzór nad województwami: kieleckim, lubelskim, łódzkim, poleskim, warszawskim, wołyńskim, i częściowo białostockim. Dyrekcji lwowskiej podlegały województwa: krakowskie, lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie, a dyrekcji wileńskiej przyporządkowano województwo nowogrodzkie i wileńskie oraz część województwa białostockiego. W 1922 r. w Polsce obsługę celną zapewniało 236 urzędów i ekspozytur celnych. Na dworcach kolejowych było ich 82, na drogach celnych zlokalizowano 98 placówek. Ponadto 50 ekspozytur celnych działało na terenie wybranych przedsiębiorstw. Były także 4 urzędy celne rzeczne oraz 2 urzędy celne morskie. (Woźniczko, 1996, s. 1-2)

Urzędy celne dzieliły się na dwie klasy: I i II. Łącznie było ich 184. Wywóz zagranicznych towarów wolnych od cła mógł się odbywać przez wszystkie urzędy celne. Wywóz towarów podlegających cłu wywozowemu był dozwolony wyłącznie przez urzędy celne I klasy, których było 61. Przepisy przewidywały możliwość dokonywania odpraw takich towarów również dla urzędów celnych II klasy wyłącznie na mocy upoważnienia Ministra Skarbu lub za pozwoleniem przełożonej dyrekcji ceł (Dz. U. R.P 1930, 33, 276). Ponadto w Polsce było 30 ekspozytur celnych, tworzonych wyłącznie w celu

ułatwienia konkretnym przedsiębiorstwom przemysłowym obrotu towarowego z zagranicą. Placówka taka była oddziałem swojego macierzystego urzędu i w zależności od jej klasy miała stosowne uprawnienia. Ekspozytury mogły działać na wniosek i koszt przedsiębiorstwa. Interesujący zapis w stosownym rozporządzeniu ma artykuł 3, w myśl którego plac urzędowy ekspozytury celnej stanowiły: taryfowa stacja kolejowa z bocznicami kolejowymi, pomieszczenia, magazyny oraz teren do wykonywania czynności celnych. W artykule 5 zapisano, że przedsiębiorstwo, na terenie którego działa ekspozytura ma obowiązek dostarczyć bezpłatnie odpowiednie pomieszczenia wraz z urządzeniami i przyborami niezbędnymi do dokonywania odpraw celnych. W tym samym artykule zapisano, że przedsiębiorstwa mają obowiązek dostarczyć na żądanie urzędu celnego bezpłatnych mieszkań dla funkcjonariuszy. Ponadto do prac fizycznych przedsiębiorstwo winno zabezpieczyć na własny koszt niezbędną do wykonywania czynności pracowników fizycznych przedsiębiorstwo winno zabezpieczyć na własny koszt niezbędną do wykonywania czynności pracowników fizycznych. (M. P. 1930, 139, 205)

Warto też podkreślić, że Sztab Generalny Wojska Polskiego dostrzegając niebezpieczeństwo destabilizacji życia na pograniczu zdecydował o wysłaniu na wschodnie pogranicze Dowództwo Okręgu Korpusu Nr IX, któremu powierzony został obowiązek likwidacji band partyzanckich na zagrożonym terenie. (Wawryniuk, 2017, s. 207)

14 lutego 1922 r. na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego dokonano m.in. ocenę zabezpieczenia granicy wschodniej. Jeden z posłów stwierdził:

...Na granicy żołnierz jest źle ubrany, żywiony, za wykrycie przemytnictwa, pomimo ustawy, jeszcze nie wynagradzany, dlatego nie może być chętny, a nawet, pomimo okazywania wielkiej chęci, nie może wypełniać swoich ciężkich obowiązków, skoro jest bez butów i bez ciepłej odzieży i ma stać 8 godzin (...). W dalszym ciągu przemytnictwo trwa i swobodne przechodzenie żywiołów antypaństwowych dokonywa się na każdym miejscu i o każdej porze. (Sprawozdanie 285, 1922, s. 52-53)

Dla zobrazowania sytuacji na wschodnim pograniczu, a bardziej szczegółowo na Kresach Wschodnich, warto przytoczyć sytuację z maja 1922 r., kiedy to odnotowane zostały pierwsze akty terrorystyczne. Przykładowo koło Przemyśla spalono magazyny wojskowe, uszkodzono linię kolejową i sieć telegraficzną, a latem tego samego roku podpalono 2300 stogów zboża i budynki gospodarcze w polskich folwarkach. Od października 50-osobowa grupa terrorystów działała w powiecie zborowskim, pałac folwarki i gospodarstwa polskich kolonistów,

zabijając i przepędzając polską policję i żandarmerię. (Kubów, 2003, s. 21) Według polskiego MSZ broni tym grupom dostarczały „zakordaty”, które w dalszym ciągu rozwijały działalność na pograniczu. (*Dziennik Ludowy*, 1922, s. 2)

Dostrzegając konieczność zapewnienia bezpieczeństwa na polskim pograniczu Rada Ministrów uchwałą z dnia 3 września 1922 r. poleciła Ministrowi Spraw Wewnętrznych ściśle zamknięcie granicy wschodniej ustalając 14 punktów przejściowych, którymi odtąd mógł się odbywać ruch osobowy i towarowy. (Dz. U. MSZ 1922, 5, 40)

W latach 1919-1924 podjęto wiele aktów prawnych mających na celu ochronę naszych granic przed wszelkim przemytem. Chronologicznie rzecz ujmując, w tym okresie, do najważniejszych przyjętych aktów prawnych dotyczących cła należały niżej wymienione dekrety, ustawy, rozporządzenia, które poddano skrótowej analizie.

Pierwszym z nich jest Dekret Rady Regencyjnej o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskim z 3 stycznia 1918 r. (Dz. U. 1918, 1, 1), w którym określone zostały kompetencje poszczególnych resortów, w tym także Ministra Skarbu (art. 25), który zgodnie z powyższym Dekretem odpowiadał za politykę finansową państwa, podatki, sprawy budżetowe, politykę monetarną i emisyjną oraz cła. Jest to co prawda bardzo ogólny zapis, ale dający ministerstwu szerokie uprawnienia. To od tego właśnie resortu zależały stawki celne zarówno w eksporcie jak i w imporcie. Ministerstwo Skarbu tworzyło także struktura urzędów celnych i ich dyslokację na terenie kraju.

Istotnym było także Rozporządzenie Ministra Skarbu oraz Przemysłu i Handlu z dnia 4 listopada 1919 roku o taryfie celnej (Dz. U. 1919, 95, 510). Jest to jedna z najważniejszych wówczas decyzji prawnych, chociażby z uwagi na fakt, że ustalono wówczas pierwszą po I wojnie światowej polską taryfę celną zawierającą 217 pozycji. Ponadto w rozporządzeniu zdefiniowane zostały najważniejsze pojęcia prawa celnego.

W artykule 1 cytowanego Rozporządzenia zapisano, że każdy towar sprowadzany do Polski (obszaru celnego Państwa Polskiego), podlega opłacie celnej. Ustawodawca zastrzegł jednocześnie, że towary przewożone tranzytem przez obszar celny Państwa Polskiego lub z niego wywożone, są zwolnione z opłat celnych. Istotne rozstrzygnięcia zawiera art. 3, który mówi, że „przewóz i wywóz towarów przez linię celną dozwolony jest tylko na drogach celnych”. Należy przy tym wyjaśnić, że linia celna to granica państwa, a droga celna, to oficjalne przejście graniczne. Ustawodawca zaliczył do nich: koleje żelazne użytku publicznego, przystanie morskie, drogi lądowe i wodne, które zostały uznane za drogi celne i jako takie podano do wiadomości publicznej. Oprócz drogi celnej przecinającej granicę państwa wyróżnia się także drogi uboczne,

przez które co do zasady przewóz towarów był zabroniony, za wyjątkiem obrotu towarowego dopuszczonego za zezwoleniem władzy skarbowej.

Zwraca także uwagę art. 4 Rozporządzenia, w którym zapisano, że wszelki przewóz towarów przez linię celną jest możliwy jedynie w porze dziennej – jak to określono „po wschodzie i przed zachodem słońca”. Wyjątek stanowił przewóz osób i towarów środkami transportu publicznego poruszającymi się zgodnie z obowiązującym (ustalonym) rozkładem jazdy. W artykułach 5-9 omawiane zostały sprawy techniczne odpraw celnych. Artykuł 10 zawiera wykaz przedmiotów wolnych od cła. Były to m.in.: przedmioty przeznaczone do bezpośredniego użytku zwierzchników państw obcych, podczas ich chwilowego pobytu, oraz uprzywilejowanych zastępców dyplomatycznych obcych państw; przybory urzędowe: flagi, godła, pieczęcie i druki, przeznaczone do uwierzytelnionych na obszarze celnym zastępców dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych; środki płatnicze; zabytki starożytności, dzieła sztuki, nauki i przemysłu, oraz środki i preparaty naukowe; materiały budowlane i przybory do utrzymania ruchu i do wykonywania służby na położonych przy linii celnej łącznikowych drogach i stacjach kolei zagranicznych; produkty rolne i gospodarstwa wiejskiego, pochodzące z majątków przeciętych linią celną, których zarząd znajduje się w obrębie polskiego obszaru celnego; przedmioty używane, które podróżni, funkcjonariusze publicznych zakładów przewozowych, woźnice, flisacy i lotnicy mają do swego osobistego użytku oraz wykonywania zawodu, żywność i lekarstwa w czasie podróży, przedmioty monopolów państwowych w ograniczonych ilościach; środki przewozowe do czasowego użytkowania; trumny i urny z prochami zmarłych oraz towary, których wartość nie przekracza 10 fenigów.

Ciekawostką jest zapis art. 11, w który zezwala się na bezcłowy wwóz do Polski wyprawy ślubnej kobiety, która będąc obcokrajowcem wyszła za mąż za obywatela RP. Istotny z punktu widzenia opłat celnych jest art. 14, w którym zapisano, że „cło pobiera się w walucie złotej”.

Powyższe przepisy weszły w życie 10 stycznia 1920 r. Z tym też dniem utraciły moc ustawy o taryfach celnych austro-węgierskiej z 13 lutego 1906 r.; niemieckiej z 25 grudnia 1902 r. i rosyjskiej z 13/26 stycznia 1903 r. (Dz. U. 1919, 95, 510)

Najbardziej istotnym rozwiązaniem prawnym tego Rozporządzenia było wprowadzenie pierwszej taryfy celnej w powojennej Polsce. Można w niej wydzielić towary obłożone wysokim cłem, powyżej 1000 mkp, o niskich opłatach celnych, poniżej 1000 mkp, a także zwolnione z cła. Jak już wspomniano tabela zawiera 217 pozycji, przy czym każda z nich od kilku do kilkunastu szczegółowo zapisanych nazw towarów.

Tabela 1: Cło na wybrane towary przy wwozie do Polski. Opracowanie własne na podstawie Rozporządzenie Ministra Skarbu oraz Przemysłu i Handlu z dnia 4 listopada 1919 roku o taryfie celnej, Dz. U. 1919, nr 95, poz. 510, art. 17.

L.P.	Produkt	Cło do 100 kg	
		Marek	Fenigów
1.	Kamienie szlachetne: brylanty, diamenty, rubiny, szafiry, szmaragdy oraz perły prawdziwe	350.000	00
2.	Wyroby ze złota lub platyny	100.000	00
3.	Wyroby ze srebra, także pozłacane, z prawdziwymi lub sztucznymi kamieniami czy perłami itp.	100.000	00
4.	Kapelusze damskie, czapeczki i inne ubrania na głowę, przybrane wstążkami, koronkami, piórami, kwiatami itp.	17.000	00
5.	Wyroby z platyny	10.000	00
6.	Koronki i hafty jedwabne z szychtu, złota i srebra	9.500	00

W tabeli zamieszczono wybrane artykuły, których opłaty celne za 100 kg wynosiły powyżej 9,5 tys. marek. Największą jednak grupą towarów zamieszczonych w taryfie stanowiły wyroby, których wwóz do Polski był możliwy po opłaceniu cła w wysokości do 1000 marek.

W rozporządzeniu umieszczono także towary zwolnione z cła. Przykładowo do tej grupy należały m.in: asfalt i smołę asfaltową, bawełnę surową, brukiew, buraki pastewne i cukrowe, cykorię, cynę, groch i bób, jedwab surowy, jutę surową, kamień asfaltowy, kapustę, kłody i kłocce, kosy, książki drukowane zagranicą, len i konopie nieuczesane, makuchy i wszelkie otręby, marchew, mięso świeże, solone i mrożone, nasiona leśne, nawozy naturalne, paszę dla zwierząt, pisma i wydawnictwa periodyczne, plewy, rtęć, rudy metali, sadło zwierzęce nieprzerobione, ser chudy i niesfermentowany, siano, sieczkę, sierpy i noże do sieczki, skóry surowe, słomę, sól kuchenną i bydłęcą, srebro i platynę w stanie surowym, statki morskie o wyporności ponad 600 ton, śledzie solone, świeże ziemniaki, towary futrzane surowe; tran, twaróg, węgiel drzewny; węgiel kamienny, brunatny, koks i torf, brykiet, zboża w ziarnie, z wyjątkiem ryżu, złoto.

Istotną grupę artykułów stanowią wyroby obłożone tzw. cłem minimalnym do 10 marek za 100 kg. Były to m.in.: cytryny, deski i łaty, kasze, masło krowie i owcze, materiały hydrauliczne, mąka, pierze, pomarańcze, przetopione i przerobione, sadło odsączone, śledzie wędzone, śliwki, wosk ziemny surowy, wszelkie drewno, a także wyroby ciesielskie i bednarskie.

Jak można zauważyć, bardzo wysokim cłem obłożone zostały artykuły luksusowe. Bez cła można było sprowadzać m.in. artykuły spożywcze, które w sposób pośredni lub bezpośredni zwiększały ich ilości na rynku krajowym, co miało bezpośredni wpływ na poprawę bytu ludności. Należy też zauważyć, że duża ilość artykułów zwolnionych z cła miała przyczynić się do rozwojowi przemysłu polskiego.

Warto też zauważyć, że w grupie artykułów o najwyższym cłem nie ma wyrobów alkoholowych i tytoniowych. Niskim cłem były obłożone alkoaloidy i ich sole, np. kofeina, chinina oraz teobromina. Ich wwóz do Polski był dozwolony po uiszczeniu cła w wysokości 500 mkp za 100 kg produktu. Strychnina, morfina, kodeina, weratryna, atropina, kokaina i ich sole – można było je przewieźć przez granicę płacąc 1000 mkp za 100 kg produktu. Prawie bez cła pozwalano na wwóz do Rzeczypospolitej (2 mkp za 100 kg) arsen metaliczny, arsenik biały (bezwodny arsenowy), żółty (trójsiarczek arsenu) i czerwony (dwusiarczek arsenu). Papierosy za 100 kg produktu taryfa przewidywała cło w wysokości 1000 mkp, a cygara i cygaretki za 100 kg – 830 mkp. Arak, rum, koniak, śliwowica, inne wódki oraz wszelkiej mocy likiery i nalewki – transportowano wyłącznie w beczka. Za 100 kg brutto wymienionych powyżej alkoholi cło wynosiło 450 mkp.

Zapewne niektóre z prezentowanych wyrobów nie miały tzw. cła zapowego. Można je było przywozić do kraju bez płacenia wysokiego podatku granicznego. Zastanawiające jest jednak stosunkowo niskie cło na narkotyki i inne używki.

4 listopada 1919 r. ukazały się przepisy wykonawcze do rozporządzenia o taryfie celnej (Dz. U. 1919, 95, 511), które wprowadziły kilka uściśleń. Przykładowo w paragrafie 5 wprowadzone zostały dobowe ograniczenia ruchu z uwzględnieniem pory roku. Jej ustalenia czasowe zależne były od poszczególnych miesięcy. Najdłuższej placówki celne pracowały od maja do sierpnia (od godz. 5.00 do 20.00). W tym samym dokumencie zapisano, że każdy przejeżdżający do Polski w celu wykonywania zawodu, np. akuszerki, felczerzy, księży, lekarze, straż pożarna mogą przekraczać granicę o każdej porze dnia i nocy. (Dz. U. 1919, 95, 511) Ponadto istotny jest także paragraf 6 dokumentu, który zakazywał ze względów zdrowotnych przywozu wyrobów zawierających farbę arsenikową np. farby anilinowej czy tapet; opium i przyrządów do jego palenia, oraz fajek.

W dokumencie zadbano także o bezpieczeństwo publiczne zakazując przywozu uzbrojenia, w tym armat bez względu na kaliber, pocisków, również karabinowych, granatów bez względu na siłę rażenia (przeznaczenie), bomb itp. Zakazem objęte były też: wszelkie wyroby i przedmioty o charakterze bluźnier-

czym i obrażającym uczucia religijne, narodowe i moralne, jagody rybiej trutki, a także, co jest co najmniej dziwne, ziemniaki pochodzenia amerykańskiego, ich liście, obierzyny, odpadki, a nawet wszelkie opakowania użyte przy ich transporcie z Ameryki do kraju. (Dz. U. 1919, 95, 511)

Niezależnie od powyższych zakazów w przywozie na polski obszar celny, zakazem wywozu objęte były wszelkiego rodzaju dzieła sztuki np. gobeliny, hafty starożytne, kapy, kielichy, kontusze, krzyże, księgi i rękopisy, makaty, monstrancje, obrazy i miniatury, oręż, ornamenty, pasy słućkie, pergaminy, puszki, relikwiarze, rzeźby, stare sztychy, zbiory starych monet i pieczęci, zbroje oraz pochodzące z wykopalisk broń, narzędzia kamienne, urny, wyroby kruszcowe i szklane itp. (Dz. U. 1919, 95, 511) W omawianym dokumencie zapisano także, że podróżnym zezwala się na przewóz bez cła do 100 szt. papierosów lub 25 szt. cygar względnie 100 gram tytoniu.

26 stycznia 1920 r. zostało opublikowane Rozporządzenie Ministra Kolei Żelaznych w sprawie przepisów kolejowych ajencji celnych. (Dz. U. 1920, 12, 67) Główna regzawarta w tym akcie prawnym odnosiła się do agencji celnych istniejących na stacjach granicznych. Funkcjonowanie tych placówek dało urzędom kolejowym możliwość porozumiewanie się z właściwymi urzędami celnymi w sprawach związanych z załatwieniem formalności celnych zarówno w obrocie towarowym jak i osobowym.

20 lutego 1920 r. ukazało się Rozporządzenie Ministra Skarbu i Ministra Przemysłu i Handlu, które regulowało opłat celnych od niektórych towarów w złocie. (Dz. U. 1920, 19, 98.) W takiej właśnie walucie należało uiścić cła za m.in.: arak, broń palną, grzyby w occie, oliwie i słonej wodzie, homary, kamienie szlachetne, karty do gry, kawior, krewetki, kwiaty sztuczne, meble miękkie całkowicie obite, niektóre tkaniny, ostrygi, perły prawdziwe, raki, rum, sery wykwintne, szafran, ślimaki, śliwownicę, trufle świeże i suszone, wanilię, wina musujące, wyroby perfumeryjne, wyroby z porcelany oraz wyroby ze złota, srebra lub platyny. (Dz. U. 1920, 19, 98) Rozporządzenie wprowadza także ówczesny przelicznik walut obowiązujący od 20 lutego 1920 r.

Zwraca uwagę wartość ówczesnej marki polskiej, której wartość była porównywalna z marki niemieckiej, wyższa od korony austro-węgierskiej, ale jednocześnie ponad dwukrotnie niższa od rubla. Powyższy akt prawny podaje również przeliczniki walut w stosunku do marki polskiej kilku państw takich jak: Danii, Holandii, Norwegii, Portugalii, Stanów Zjednoczonych, Szwecji, Turcji i Wielkiej Brytanii.

Ważne dla funkcjonowania urzędów celnych i ekspozytur było Rozporządzenie Ministra Skarbu właśnie w przedmiocie godzin urzędowania w urzędach celnych kolejowych na obszarze b. zaboru rosyjskiego. (Dz. U. 1920, 43,

263) Rozporządzenie zostało przyjęte 10 maja 1920 r. Powyższy akt prawny zakładał identyczne godziny pracy urzędów celnych kolejowych i ekspedycji towarowych na konkretnych stacjach kolejowych.

Tabela 2: Tabela kursów złotych monet wybranych państw przy pobieraniu cła. Opracowanie własne na podstawie: Rozporządzenie Ministra Skarbu i Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1920 r. w sprawie płacenia cła od niektórych towarów w złocie Dz. U. 1920, nr 19, poz. 98, art. 2.

Państwo	Nazwa monety i jej nominal	Waga w gramach	Wartość w markach polskich	
			Marek	Fenigów
Niemcy	20 marek	7,96	20	–
	10 marek	3,98	10	–
	5 marek	1,99	5	–
Austro-Węgry	20 koron	6,775	17	–
	10 koron	3,387	8	50
	4 dukaty	13,96	38	40
	1 dukat	3,49	9	60
	8 guldenów	6,45	16	20
	4 guldeny	3,23	8	10
Rosja	15 rubli	12,90	32	40
	10 rubli	8,60	21	60
	7,5 rubla	6,45	16	20
	5 rubli	4,30	10	80
Francja	100 franków			
Belgia	względnie lirów, lewów,			
Włochy	drachm, lei, dinarów, pesetów	32,26	81	–
Szwajcaria	50	16,13	40	50
Bułgaria	20	6,45	16	20
Rumunia	10	3,23	8	10
Grecja	5	1,61	4	05
Serbia				
Hiszpania				

Rozporządzenie Ministra Skarbu oraz Przemysłu i Handlu o taryfie celnej (Dz. U. 1920, 51, 314) przyjęte 11 czerwca 1920 r. jest powtórzenie zapisów Rozporządzenia Ministra Skarbu oraz Przemysłu i Handlu z dnia 4 listopada 1919 roku o taryfie celnej. Najbardziej istotne rozstrzygnięcie zostało zawarte w artykule 2 Rozporządzenie, w którym zapisano, że „dla wymiaru i poboru ceł oraz do wszystkich czynności przy odprawie celnej powołuje się urzędy celne”.

Uchwała Rady Ministrów z dnia 4 października 1920 r. o ustaleniu porządku kontroli ruchu granicznego porządkowała kompetencje urzędów w trakcie odpraw dokonywanych na przejściach granicznych. W przyjętym dokumencie

Rada Ministrów jednoznacznie określono, że kontrola przewożonych przez granicę towarów i bagaży podróżnych należy wyłącznie do urzędów celnych. Ponadto na mniejszych punktach granicznych, po porozumieniu Ministerstwa Skarbu i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, celnicy mogli dokonywać kontroli dokumentów osobistych podróżnych. (Dz. Urz. Min. Sk. 1920, 40, 579)

Jedno z ostatnich tzw. rozporządzeń celno-granicznych było Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 13 grudnia 1920 roku o postępowaniu celnym. (Dz. U. 1921, 11, 64) Dokument ten wprowadza podział urzędów celnych, biorąc pod uwagę ich zakres działania na urzędy klasy pierwszej, działające przy drogach żelaznych oraz klasy drugiej przy drogach kołowych. W Rozporządzeniu zapisano, że urzędy celne pierwszej klasy z mocy prawa mogą odprawiać wszystkie towary bez względu na ich ilość lub wysokość przypadającego cła. Urzędy celne drugiej klasy otrzymały upoważnienie do odprawy towarów, zgodnie z tabelą stanowiącą załącznik do powyższego rozporządzenia. (Dz. U. 1921, 11, 64) Tabela, o której mowa była co do treści identyczna co do wykazu towarów zamieszczonych w taryfie celnej z dnia 4 listopada 1919 r., z jedynym dodatkiem – numeracją danego towaru. Rozporządzenie zawierało też wzory różnych dokumentów celnych, w tym deklaracji celnej na przesyłki i towary a także kwitów celnych itp.

Biorąc pod uwagę charakter prowadzonych badań – granica wschodnia Polski – wymienić należy także Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 1921 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej przepisów celnych i taryfy celnej na obszary województw wołyńskiego, poleskiego i nowogrodzkiego i powiatów: grodzieńskiego, wołkowyskiego i białowieskiego województwa białostockiego. (Dz. U. 1921, 66, 424) Wprowadzając wymienione Rozporządzenie, m.in. na Wołyniu zaczęły obowiązywać wszystkie ustanowione akty prawne dotyczące przepisów celnych i taryfy celnej. Dodać też należy, że 11 października 1922 r. Rozporządzenie Rady Ministrów ustanowiło dyrekcje ceł, jako okręgowe władze II instancji (I instancja to urzędy celne) na obszarze byłych zaborów rosyjskiego i austriackiego. Mieściły się one w Warszawie i w Wilnie.

W 1923 r. zostały opublikowane: Okólnik z dnia 25 czerwca 1923 r. w sprawie skoncentrowania odprawy celnej w Urzędzie Celnym w Warszawie filmów kinematograficznych przeznaczonych do wyświetlania w Polsce (Dz. Urz. M. Sk. 1923, 13, 373), a 21 września 1923 r. ukazało się rozporządzenie Ministra Skarbu w sprawie przepisów celnych, stosowanych do statków polskiej marynarki wojennej. (Dz. Urz. M. Sk. 1923, 18, 530)

31 lipca 1924 r. Sejm Ustawodawczy przyjął ustawę, która zdefiniowała obszar celny Rzeczypospolitej. Według tej ustawy obszar polityczny Rzeczypospolitej stanowi jeden obszar celny, jednolity pod względem ustawodawstwa

celnego, obrotu towarowego z zagranicą, celnej ochrony granic i ustroju organów celnych. W ustawie zapisano także, że obszar celny może być poszerzony umowami międzynarodowymi poza polityczne granice Rzeczypospolitej Polskiej. (Dz. Ust. R.P. 1924, 80, 777) Nie wykluczone, że ostatnia z przedstawionych kwestii miała związek z planami kolonialnymi Rzeczypospolitej.

Rok 1924 to początek stabilizacji na granicy wschodniej Polski. Utworzenie Korpusu Ochrony Pogranicza (KOP), dużej na wzór wojskowy formacji jednostki doprowadziło do uszczelnienia granicy, a tym samym znacząco ograniczono przemyt, przenikanie przez granicę band, czy innych grup terrorystycznych. Tylko do listopada 1924 r. powołane zostały trzy brygady, które rozlokowano na najbardziej zagrożonych wówczas odcinkach Wołynia i dzisiejszej Białorusi (Munnich, 1926, s. 6). W krótkim też czasie po powstaniu pierwszych brygad powołane zostały kolejne. W ten sposób cały 1412 km odcinek granicy państwowej ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich został zabezpieczony przez KOP, jednostkę, która chroniła polską rubież wschodnią aż do września 1939 r. (Prochwicz, 2003, s. 3)

Przedstawiona analiza najważniejszych aktów prawnych dotyczących służby celnej i wybranych formacji chroniących granice Rzeczypospolitej ukazuje skomplikowany proces tworzenia aktów prawnych, na podstawie których podejmowane były konkretne zadania zmierzające do uszczelnienia granic państwa polskiego po I wojnie światowej. Szczególnie niebezpieczna była granica wschodnia Polski, stąd Sejm Ustawodawczy, rząd, a także kierownicy resortów w latach 1919-1924 wydali wiele aktów prawnych, dających podstawy do tworzenia struktur siłowych właśnie na nowopowstających granicach. Należy podkreślić, że ówczesne państwo polskie podjęło wielki wysiłek, by przeciwstawić się anarchii, przede wszystkim na wschodnim pograniczu, czego dowodem może tu być pracująca już w 1919 r. na tym odcinku tylko 500 osobowa grupa celników. Ilość i jakość wyszkolonych służb związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego była stale rozbudowywane, a jej finalną strukturę tworzył Korpus Ochrony Pogranicza, którego siłę stanowiły brygady KOP: „Grodno”, „Wilno”, „Nowogródek”, „Polesie”, „Wołyń”, „Podole” oraz pułki KOP: „Głębokie”, „Wolożyn”, „Sarny” i „Czortków”. Wraz z powołaniem Centralnej Szkoły Podoficerów KOP oraz dywizjonu żandarmerii KOP była to wystarczająco silna formacja zdolna skutecznie zabezpieczać polsko-radziecką granicę państwową.

Bibliografia

- Bereza, H., Szczepański, K., (2014). *Centralna Szkoła Podoficerska Korpusu Ochrony Pogranicza*. Grajewo: Towarzystwo Przyjaciół 9 PSK.

- Centralne Archiwum Wojskowe (CAW) Meldunki Oddziału II SG dot. osób zatrzymanych podczas przekraczania granicy, działalności organizacji białoruskich, sygn. VIII.804.21.64.
- Dekret Rady Regencyjnej o tymczasowej organizacji Władz Naczelnych w Królestwie Polskim, Dziennik Ustaw (Dz. U.) 1918, nr 1, poz. 1.
- Grobelski, W. (2012-2013). „Formacje graniczne II Rzeczypospolitej”. W: *Rocznik Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL*, t. VIII-IX, z. 1.
- Kubów, W. (2003). *Terroryzm na Podolu*. Warszawa: „Podole” Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich.
- Munnich, T. (1926). Rozwój Korpusu Ochrony Pogranicza. W: S. Falkiewicz (red). *Korpus Ochrony Pogranicza. W drugą rocznicę objęcia służby na granicach Rzeczypospolitej 1925-1926*. Warszawa Drukarnia Ministerstwa Spraw Wojskowych.
- Ochal, A. (2019). *Formacje graniczne 1918-1939. Na granicach II Rzeczypospolitej*. Szczecin: Instytut Pamięci Narodowej,
- Okólnik L, DC/3948/II/23 z dnia 25 czerwca 1923 r. w sprawie skoncentrowania odprawy celnej w Urzędzie Celnym w Warszawie filmów kinematograficznych, przeznaczonych do wyświetlania w Polsce, Dziennik Urzędowy Ministra Skarbu (Dz. Urz. M, Sk.) 1923, nr 13, poz. 373.
- Okólnik w sprawie punktów granicznych. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Zagranicznych (Dz. U. MSZ) 1922, nr 5, poz. 40.
- Prochwicz, J. (2003). *Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku*. Warszawa: Neriton.
- Przepisy wykonawcze do rozporządzenia o taryfie celnej z dnia 4 listopada 1919 r. Dz. U. 1919, nr 95, poz. 511.
- Rozporządzenie Ministra Kolei Żelaznych w sprawie przepisów kolejowych agencji celnych Dz. U. 1920, nr 12, poz. 67.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu i Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1920 r. w sprawie płacenia cła od niektórych towarów w złocie Dz. U. 1920, nr 19, poz. 98.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu oraz Przemysłu i Handlu o taryfie celnej Dz. U. 1920, nr 51, poz. 314.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu oraz Przemysłu i Handlu z dnia 4 listopada 1919 roku o taryfie celnej, Dz. U. 1919, nr 95, poz. 510.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu w przedmiocie godzin urzędowania w urzędach celnych kolejowych na obszarze b. zaboru rosyjskiego Dz. U. 1920, nr 43, poz. 263.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 13 grudnia 1920 roku o postępowaniu celnym Dz. U. 1921, nr 11, poz. 64.

- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 22 maja 1930 r. wydane w porozumieniu z Ministerstwem Komunikacji w sprawie ekspozytur celnych, otwieranych w siedzibach przedsiębiorstw przemysłowych, *Monitor Polski* (M. P.) 1930, nr 139, poz. 205.
- Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 21 września 1923 r. w sprawie przepisów celnych, stosowanych do statków polskiej marynarki wojennej, *Dziennik Urzędowy Ministra Skarbu* (Dz. Urz. M. Sk.) 1923, nr 18, poz. 530.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o Straży Granicznej, Dz. U. 1928, nr 37, poz. 349.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lipca 1921 r. w przedmiocie rozciągnięcia mocy obowiązującej przepisów celnych i taryfy celnej na obszary województw wołyńskiego, poleskiego i nowogrodzkiego i powiatów: grodzieńskiego, wołkowyskiego i białowieskiego województwa białostockiego Dz. U. 1921, nr 66, poz. 424.
- Rykiel, Z. (2006). *Podstawy geografii politycznej*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Sprawozdanie scenograficzne z 285 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego z dnia 14 lutego 1922 r. Wniosek nagły p. Mierzejewskiego w sprawie niedostatecznej obrony granicy wschodniej.
- Stwierdzona pomoc rządu Ukrainy w organizowaniu band rozbójniczych. „*Dziennik Ludowy*” 1922, nr 255.
- Uchwała Rady Ministrów z dnia 4 października 1920 r. o ustaleniu porządku kontroli ruchu granicznego, *Monitor Polski* (M. P.) 1920, nr 249. Również *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu* (Dz. U. M. Sk.) 1920, nr 40, poz. 579.
- Ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych, *Dziennik Ustaw* (Dz. U.) 1919, nr 65, poz. 391.
- Ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych, *Dziennik Ustaw* (Dz. U.) 1919, nr 65, poz. 391.
- Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o przedmiocie uregulowania stosunków celnych, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. R. P.) 1924, nr 80, poz. 777.
- Wawryniuk, A. (2017). *Od wojny do wojny. Granica wschodnia II Rzeczypospolitej po traktacie ryskim*. Lublin-Chełm: Multiprof.
- Wawryniuk, A. (2018). „Аналіз правових актів в галусі мита як один з інструментів для захисту Польщі в 1919-1920 рр”. W: *Міжнародні відносини теоретико-практичні аспекти*, nr 2.

Węgiel T. (2009). „90 lat Polskiej Administracji Celnej”. W: *Wiadomości Celne*, nr 1-2.

Woźniczko, M. (1996). „Polska administracja celna w okresie międzywojennym”. W: *Monitor Prawa Podatkowego Celnego*, nr 8.

Correspondence concerning this paper should be addressed to Dr. habil. Andrzej Wawryniuk – Professor at The University College of Applied Sciences in Chełm (Poland).

E-mail: anwaw@wp.eu